Kaip arabai klasikinėje epochoje vadino ir suvoke meiles pasija : Semiotinis analizes bandymas

Heidi Toelle

▶ **To cite this version:**

Heidi Toelle. Kaip arabai klasikinėje epochoje vadino ir suvoke meiles pasija : Semiotinis analizes bandymas. Semiotika, 2016, 12, pp.70-84. hal-01496663

HAL Id: hal-01496663

https://univ-sorbonne-nouvelle.hal.science/hal-01496663

Submitted on 27 Apr 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial - NoDerivatives 4.0 International License

Kaip arabai savo klasikinėje epochoje vadino ir suvokė meilės pasiją: semiotinės analizės bandymas

Heidi Toelle

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje pratęsiama semiotinė analizė, pateikta straipsnyje, kurį 2014 m. išspausdino žurnalas *Metai*[1]. Pirmiausia čia aptariamos 22 leksemos, kuriomis klasikinėje arabų kultūroje žymimi įvairūs meilės intensyvumo laipsniai. Paskui parodoma, kad aistra, įtraukdama įsimylėjėlio kūną ir sielą, galiausiai nustelbia protą, – tai apibendrinama pirmuoju semiotiniu kvadratu. Klasikinėje epochoje meilės aistra buvo vertinama ir kaip sunki liga, ir kaip didžiausia dorybė. Tai leidžia pasiūlyti kitus tris semiotinius kvadratus, atitinkančius įsimylėjusiųjų takus: nuo socialinės moralės iki amoralumo ar individualios moralės, nuo socializacijos iki atsiskyrimo. Galiausiai trumpai apžvelgiamas mistikų takas.

Esminiai žodžiai: arabų kultūra, arabų klasikinė epocha, meilumas, bičiulystė, meilė, aistra, meilės beprotybė, misticizmas.

ĮVADAS

Arabų kalbos leksika yra viena turtingiausių. Mėginant arabų-prancūzų kalbų žodyne išsiaiškinti 22 leksemų, apibūdinančių

[1] Heidi Toelle, „Meilės įvardijimai ir kategorizacija arabų kalboje ir kultūroje“, vertė Kęstutis Nastopka, *Metai*, 2014, Nr. 8–9, p. 146–155.

meilę arabų kalboje, tikslias reikšmes, tenka nusivilti, nes be paliovos kartojasi tie patys vertimai: meilumas, bičiulystė, meilė, aistra, kai kurie padabinti tokiais epitetais kaip švelni, nuoširdi, stipri ar audringa. Norint sužinoti daugiau, nelieka nieko kito, kaip remtis arabų leksikografais, filosofais, teologais, mistikais ir mokslininkais, gyvenusiais vadinamojoje klasikinėje epochoje, kuri tęsėsi nuo VII iki XV amžiaus. Jie, graikų filosofų ir teologų pavyzdžiu, jeigu kalbėsime tik apie juos, mąstė apie šį jausmą, kuris, kaip visi žinome, aprėpia įvairiausius poelgius, turi poveikį individų tarpusavio bei socialiniams santykiams, o tikinčiųjų akimis, dar ir pomirtiniam sielos likimui. Iš pradžių paminėsiu tik tris žymius veikalus, kurių autoriai tyrinėjo meilę įvairiais požiūriais. Be abejo, jie nebuvo vieninteliai, nagrinėję šį jausmą.

Pirmasis kūrinys yra *Balandės karoliai arba apie įsimylėjusiųjų meilę*. Iš trijų čia minimų kūrinių šis vienintelis išverstas į prancūzų kalbą[2]. Jo autorius Ibn Hazmas (994–1064), poetas, juristas, filosofas ir teologas, gyveno Andalūzijoje. Antrąjį kūrinį – *Pasmerkta meilė* parašė Ibn al-Ğawzī[3] (1116–1200), gyvenęs Bagdade. Jis taip pat buvo juristas (įstatymų rengėjas ir konsultantas), tradicionalistas, istorikas bei pamokslininkas, be to, vienas produktyviausių arabų rašytojų. Trečiojo kūrinio, kuris vadinasi *Įsimylėjėlių sodas ir įsimylėjusiųjų pasivaikščiojimas* autorius Ibn Qayyim al-Ğawziyya[4] (1292–1350), teologas ir juristas, gyveno Damaske, buvo labai stipriai paveiktas sufizmo – islamiškojo misticizmo.

Šie trys kūriniai nagrinėja meilės reiškinį įvairiais požiūriais. Pirmasis autorius Ibn Hazmas daugiausia remiasi savo ir bičiulių patirtimi bei pastebėjimais, jų pagrindu atlikdamas subtilią įvairių meilės jausmų – jos priežasčių, raiškos, pasekmių ir intensyvumo – analizę. Pastangos nagrinėti meilės priežastis, raišką ir pasekmes

[2] Ibn Ḥazm al-Andalusī, *Le Collier du Pigeon ou de l'Amour et des Amants, Ṭawq al-ḥamāma fi-l-ulfa wa-l-ullāf*. Arabų tekstas su Léono Bechero vertimu į prancūzų kalbą. – Alger: Editions Carbonel, 1949. [Į lietuvių kalbą išversta 1979 m. – Vertėjo pastaba].

[3] Ibn al-Ğawzī, *Dhamm al-hawâ*, Beyrouth: Dār al-kutub al-'ilmiyya, 1993.

[4] Ibn Qayyim al-Ğawziyya, *Rawḍatu-l-muḥibbīn wa-nuzhatu-l-muštāqīn*, éd. Aḥmad 'Ubayd. Taip pat naudojamės apibrėžimais, kuriuos pateikė žymus leksikografas Ibn Manẓūr (1233–1312) savo 6 tomų žodyne *Lisān al-'arab*, išleistame Beirute (b. d.).

įsimylėjėlių sieloms bei kūnams būdingos ir kitiems dviem autoriams: jie taip pat nustato įvairius meilės intensyvumo laipsnius, be to, remiasi turtinga arabų kalbos leksika. Trečiasis, Ibn Qayyim al-Ğawziyya, daug dėmesio skiria Dievo meilei, įvairioms jausmų pakopoms, pasireiškiančioms dar prieš mistinę ekstazę, ir ekstazės ypatumams.

Pereikime prie leksemų, kuriomis arabų kalboje apibūdinama meilė.

1. MEILĖS LEKSIKALIZACIJA

Visi sutinka, kad terminas *hubb* yra bendrinis, kitaip tariant – hiperonimas, apimantis įvairias meilės formas, kad ir kas būtų tos meilės objektas, kad ir koks būtų meilės intensyvumas. Taip pat šis terminas, kaip aiškina autoriai, apibūdina meilę, adresuojamą tos pačios ar kitos lyties asmeniui, tėvams, vaikams, apskritai artimiesiems, bičiuliams, šaliai, tautai ar Dievui. Taip apibūdinama ir Dievo meilė, kurią, tikinčiųjų nuomone, jis jiems puoselėja. To nepasakysime apie kitas leksemas, kurių kiekviena nurodo skirtingus jausmus, patiriamus „jo“, „jos“ arba tų, kuriems būdingas aistringas meilės pasireiškimas.

Leksema *ulfa*, esanti Ibn Hazmo *Balandės karolių* antraštėje, nurodo intymų jausmą, simpatiją arba santarvę, kuri apibūdina santykius tarp nuoširdžių bičiulių. Jie tarsi „sukibę atomai“, kaip sako prancūzai, nes, pasak, Ibn Hazmo, „panašūs traukia panašius“ ir „neįmanoma rasti dviejų įsimylėjusių asmenų, tarp kurių nebūtų panašumo ir kurie neturėtų panašių prigimtinių savybių“[5]. *Ulfa*, tikslina autorius, atsiranda tik einant laikui ir su sąlyga, kad įsimylėję ar beįsimylintys asmenys reguliariai susitikinėja. Šio žodžio šaknis aprėpia tokius semantinius laukus kaip „įpratimas“ ir „intymumas“.

1.1. Meilė-bičiulystė

Tačiau grįžkime prie Ibn al-Ğawzī, kuris, kaip minėta, į savo raštus įtraukia ne tik įvairaus intensyvumo meilės jausmą, bet ir konkrečiai įvardija kiekvieną jo atspalvį, remdamasis įvairiais vei-

[5] Plg. Ibn Ḥazm, *op. cit.*, p. 17 ir 23.

kalais[6]. Pasak jo, pirmasis meilės jausmo laipsnis yra *ʻilāqa*. Šis terminas kyla iš šaknies, kuri aprėpia prieraišumo, sąryšio semantinį lauką. Šis jausmas atsiranda, kai yra proga asmenį matyti, girdėti jo balsą arba tiesiog kai kažkas aprašo tam tikrą asmenį. Žvilgsnio ir klausos dėka šio žmogaus atvaizdas ir balsas retkarčiais išnyra jį mačiusiojo ar girdėjusiojo sieloje ir galiausiai įsikuria širdyje, sukeldamas to asmens atžvilgiu paslaugumo ir palankumo jausmą. Pastebėsime, kad jau nuo pačių silpniausių apraiškų meilė įtraukia ir kūną – per klausą ir regą, apie kurias bus kalbama toliau, ir smegenis, t. y. kognityvinį matmenį, ir širdį, t. y. aistros matmenį.

Kita pakopa vadinasi *mawadda*, o jos sinonimas yra *wudd*, kurio šaknies priebalsiai tie patys (*wdd*). Šios leksemos reiškia „mylėti, ką nors branginti“. Šį jausmą apibūdina abipusė simpatija ir supratimas, lydimas keitimosi paslaptimis, noro likti dviese, tačiau nejaučiant seksualinio potraukio. Taigi, tai savotiška meilė-bičiulystė.

Dar vieno termino – *maḥabba* šaknis tokia pati, kaip ir *hubb*. Tai toks jausmas, kai jį patiriantysis, kaip ir *ulfa* atveju, atsiduoda mylimam asmeniui ir yra visiškai jo valdžioje. Šis jausmas, išgyvenamas abiejų įsimylėjėlių, numato visišką santarvę. Mistikų žodyne taip apibūdinama tikinčiojo meilė Dievui, taip pat Dievo meilė, kurią patiria tikintieji.

Jeigu *maḥabba* intensyvėja, ji virsta *ḫulla*. Šio termino šaknis, be kita ko, įtraukia gebėjimą prasiskverbti į dalykų vidų, kažką kiaurai pereiti. Tekste patikslinama, kad *ḫulla* reiškia, jog *mawadda* įsiskverbė į to, kuris myli, kūną, kaulus, įsismelkė į jo smegenis ir kraują. *Ḫulla* yra jausmas, kuris užvaldo mylintįjį taip stipriai, kad mylimajam, kurį laiko savo antrininku, jis patiki intymiausias mintis, sąžinės kerteles. Tarp jųdviejų nelieka jokių paslapčių. *Ḫulla* tam tikra prasme užbaigia *mawadda* ir yra jos aukštesnė pakopa. Kadangi Ibn Qayyim al-Ǧawziyya apibrėžia *mawadda* labai panašiai, galima sakyti, kad šios dvi leksemos yra parasinonimai.

Jeigu *ḫulla* sustiprėja, meilės jausmas virsta *ṣabāba* – karšta ir labai švelnia meile, kurią, mylimajam esant toli, palaiko prisiminimai.

[6] Ibn al-Ǧawzī, *Dhamm al-hawâ*, p. 230–232.

Čia trumpam stabtelkime. Šios 8 leksemos nurodo skirtingo intensyvumo meilės jausmą, kurį patiria mylintieji; jos gali būti taikomos daugiau ar mažiau intymiai meilei tarp tos pačios ar skirtingos lyties asmenų, taip pat romiai sutuoktinių meilei. Pastebėsime, kad šiuo atveju protas valdo libido, įsimylėjėliai nepasiduoda seksualiniams potraukiams. Čia esame labai arti antikos filosofų sampratos *agapė*, tik arabai, kaip matėme, įveda skirtingus meilės-bičiulystės intensyvumo laipsnius.

1.2. Meilės aistra

To negalima pasakyti apie tolimesnes jausmo pakopas, kur daug vietos užima *šahwa*, t. y. seksualinis geismas, graikų *erosas*. Termino *hawā* šaknis, be kita ko, nurodo semantinį nuopuolio lauką: tai yra meilė, kuri verčia įsimylėjusį bet kuria kaina geisti sąjungos su mylimuoju, dėl to jis nebevaldo savęs. Beje, jeigu geismas susijungti nepažeidžia moralės normų, *hawā* išlaiko teigiamą aspektą, o kita forma *hawan*, vartojama su nežymimuoju artikeliu, reiškia nesutramdomą geismą mylėtis, kuris užvaldo kūną, nepaisant jokių taisyklių. Šiuo atveju jausmas vertinamas neigiamai ir jį patiriantis įsimylėjėlis nusipelno paniekos.

Augdamas šis jausmas virsta *'išq* – tai meilės aistra, kurios santykis su *maḥabba* yra kaip švaistymo ir besaikio išlaidumo santykis su dosnumu, šykštumo – su saikingu išlaidavimu, kaip bailumo santykis su atsargumu. Kitaip tariant, čia kalbama apie jausmą, kuris peržengia proto ir padorumo ribas. Ši aistra, geidulinga pasija, verčia aistringą įsimylėjėlį, *'āšiq*, atleisti savo libido vadžias, jis visas prisipildo netramdomo geismo mėgautis mylimąja ir taip ja susižavi, kad negali be jos apsieiti ir nenori jos palikti.

Jo širdis užsiliepsnoja ir, jei dėl vienokių ar kitokių priežasčių sąjunga su mylimąja pasirodo neįmanoma arba jeigu aplinkybės juos išskiria, ši aistra tik didėja. Mylimojo pamėklė tampa vienintelių įsimylėjėlio dėmesio objektu, užvaldo jo mintis ir apninka taip stipriai, kad jis niekuo daugiau pasaulyje nebesidomi, praranda protą, nugrimzta į beprotybę, tuo pat metu jo kūnas nusilpsta, jis suserga ar net numiršta. Šį meilės priepuolį apibūdina skirtingi intensyvumo laipsniai, jau nekalbant apie įvairius parasinonimus, kurie pabrėžia vieną ar kitą šios aistros ypatumą. Pradėsime nuo

sinonimų, o vėliau pereisime prie leksemų, kurios nurodo skirtingus *'išq* intensyvumo laipsnius.

Vienas iš tokių parasinonimų yra *ġarâm*, jo šaknis apima lauką, turintį pareigos ir privalėjimo reikšmes. Ši aistra yra neišvengiama ir užvaldo įsimylėjėlį, nepaisant jo valios. Kiti parasinonimai yra *ğawā* ir *ša'af*. Pirmasis terminas reiškia meilės ugnį (arba liepsną), kuri degina ir sudegina širdį, o antrasis terminas rodo audringą, beprotišką meilę, kuri užvaldo visą įsimylėjėlio būtį. Paskutinis parasinonimas yra *kalaf*, reiškiantis meilės aistrą, kuriai mylimasis atsiduoda visas be išlygų.

1.3. Nuo meilės aistros prie meilės beprotystės

Pereikime prie leksemų, kurios žymi įvairius aistros *'išq* laipsnius. Vienas iš terminų, nurodančių meilės aistros stiprėjimą, yra *tatayyum* – tai tokia stipri aistra, kuri paverčia įsimylėjėlį meilės vergu, nes jo širdyje nebelieka vietos niekam, išskyrus mylimąjį. Jam arba jai jis pašvenčia visą savo gyvenimą, mintis, veiklą. Nenuostabu, kad mistikai naudojosi šiuo terminu reikšdami beribę meilę Dievui, kūrėjui, kurį garbinančiais vergais jie savanoriškai tampa. Tas pats pasakytina apie terminą *ta'abbud*, kilusį iš šaknies, kurios reikšmė yra drauge ir garbinimas, ir vergovė: terminas *'abd* reiškia ir Dievo tarną, ir vergą. *Ta'abbud* reiškia ir Dievo kultą, garbinimą, ir norą būti pavergtam, tapti vergu.

Kai *'išq* dar labiau sustiprėja ir priverčia pamesti galvą, kalbama apie *wulū'*: sakoma, kad tai „aistra, kuri praryja mylinčiųjų širdį", kitaip tariant, aistra, kuri nepalieka širdyje vietos niekam kitam, tik mylimajam arba mylimajai. *Wulū'* parasinonimas yra *šaġaf*, taip vadinamas todėl, kad aistra pažeidžia širdplėvę (*šaġāf*) arba, moksliškai tariant, perikardą. Pažeidus širdplėvę, jausmas užvaldo ne tik širdį, bet įsimaišo ir į mylinčiųjų kraują jį užnuodydamas, nes širdplėvėje prasideda stambiosios kraujagyslės.

Dar trys terminai, kuriuos galima laikyti parasinonimais – *walah*, *huyām* ir *ğunūn* – apibūdina „beprotišką meilę", „meilės beprotybę" arba, kaip sako prancūzai, „mylėjimą iki išprotėjimo". Kiekvieno jų semantinis turinys akcentuoja vis skirtingą „beprotiškos meilės" aspektą. *Walah* apibūdina liepsningą aistrą, dėl kurios įsimylėjėlis praranda protą, pradeda kliedėti, klajoja be jokio tikslo ir atsisako valgyti. *Huyām* taip pat apibūdina beprotišką meilę, kuri

verčia įsimylėjėlį blaškytis, klajoti be tikslo ir priežasties. Dar vienas terminas – *ǧunūn* reiškia ne šiaip beprotybę, bet „beprotišką meilę“. Jis susijęs su garsiu poetu, žinomu Leilos bepročio (*Maǧnūn Laylā*) vardu. Tai vienos meilės istorijos, atsiradusios VII a. pradžioje, herojus. Prie tos istorijos grįšime truputį vėliau. Terminai *maǧnūn* ir *ǧunūn* yra tos pačios šaknies (*ǧnn*), kuri taip pat reiškia „būti apsėstam džino“ (*djinn*): tikėta, kad džinai yra dvasios arba demonai, kurie nematomi gyvena pasaulyje ir kartais užvaldo žmones, išvesdami juos iš tiesaus kelio.

Belieka aptarti dar vieną terminą – *waǧd*. Jis reiškia pakvaišusią meilę, bet taip pat naudojamas ir apibūdinti mistinę ekstazę – jausmą ir būseną, kurią patiria žmogus, pasišvenčiantis kontempliatyviam gyvenimui ir tikintis, kad meilė Dievui jį sunaikina tam, kad jis su Dievu susilietų.

Taigi daugiau ar mažiau tiksliai aptarėme 22 arabų kalbos leksemas, kuriomis siekiama kuo tiksliau ir įvairiau apibūdinti meilės apraiškas, kurias, kaip manė arabai, patiria žmogiškos būtybės.

2. KŪNIŠKUMO, AISTRINGUMO IR KOGNITYVUMO SĄVEIKA

Kad perprastume meilės viziją, iškylančią iš įvairių apibrėžčių, kurias kiekvienam šių terminų yra pateikę arabų leksikografai, filosofai, teologai, mistikai ir rašytojai, turime žengti dar vieną žingsnį. Iš tiesų jau esame atkreipę dėmesį, kad šios apibrėžtys atskleidžia nuolatinę kūniškumo, aistringumo ir kognityvumo sąveiką, nepaisant to, koks būtų meilės jausmo intensyvumas ir kas būtų šios meilės objektas. Be to, intensyvėjanti meilės pasija taip pat modifikuoja įsimylėjėlio santykį su visuomene ir su morale. Šiuos tris aspektus būtina plačiau aptarti.

2.1. Nuo proto viešpatystės link aistros viešpatystės

Atidžiau patyrinėję įvairias meilės apibrėžtis pastebime, kad klasikinės epochos arabų akimis meilės aistra iš pat pradžių užpuola mylinčiųjų protą, o proto ir aistros mūšio lauku tampa, jei taip galima pasakyti, mylinčiųjų kūnas.

Kaip matėme, meilė per žvilgsnį ir klausą pirmiausia įsiskverbia į mylinčiojo smegenis ir dėl to mylimojo ar mylimosios atvaizdas ar balsas įsikuria mylinčiojo dvasioje. Po to atsiranda savotiška

meilė-bičiulystė (*wudd*, *mawadda*, *ulfa*), kur protas ir aistra sudaro tam tikrą pusiausvyrą: pirmasis, žinoma, atsitraukia, bet vis dėlto sugeba apsaugoti įsimylėjėlį nuo seksualinių potraukių. Panašiai yra ir *maḥabba* atveju, nors čia paklusimas mylimai būtybei iškelia aistrą aukščiau proto. Proto pralaimėjimą jau aiškiai pranašauja *ḫulla*, nes šis jausmas, kaip aiškinama, įsismelkia į mylinčiojo kūną ir kaulus, įsigeria ne tik į jo smegenis, bet ir į kraują. Dar sunkesnė mylinčiojo, išgyvenančio *ṣabāba*, situacija, kai mylima būtybė dėl įvairių priežasčių yra toli nuo jo. *Hawā* pakopoje protas jau beveik sudeda ginklus, nes mylintysis nebevaldo savo jausmų. Galutinis proto pralaimėjimas yra *'išq* (jo parasinonimas – *ġarām*): nebeįstengiama tramdyti seksualinių potraukių, todėl mylintysis „praranda protą“ ir „peržengia protingumo ir padorumo ribas“.

Pasiekusi pergalę, aistra tolydžio stiprina savo viešpatystę, ypač tada, kai susivienijimas su mylimąja pasirodo neįmanomas arba kai ji esti toli: *ǧawā* išsekina ir degina mylinčiojo širdį, *ša'af* ir *kalaf* užvaldo visą jo būtį, *tatayyum* ir *ta'abbud* jį paverčia vergu, aukojančiu visą gyvenimą, mintis ir darbus vieninteliam mylimam asmeniui. *Wulū'* priverčia mylintįjį visiškai netekti proto, ne tik degina, bet ir praryja jo širdį. O *šaġaf* pažeidžia širdplėvę, užnuodija mylinčiojo kraują, paverčia jį juoda tulžimi arba melancholija (graikiškai juodas – μέλᾱς, tulžis – χολή), kuri kaupiasi blužnyje ir kurios perteklius sukelia liūdesį. Galiausiai aistra, įvardijama trimis parasinonimais – *walah*, *huyām* ir *ǧunūn* – užpuola tulžį, šį sykį susikaupusią kepenyse.

Pastebėsime, kad toks *'išq* stiprėjimo aprašymas remiasi iš graikų perimta keturių skysčių teorija: tai kraujas, juoda tulžis, žalsvai gelsva tulžis ir flegma. Kaip matome, aistra pamažu įtraukia visus kūno organus, sutrikdžiusi jų veiklą, užvaldo ir mylinčiojo kūną, ir protą. Įsimylėjėlis praranda norą valgyti, liesėja, jį kankina nemiga, oda pagelsta, jis dūsta, liežuvis painiojasi, jis nesuprantamai murma ir visas dreba. Jis grimzta į liūdesį, be paliovos dūsauja, lieja ašaras arba klaidžioja be tikslo. Išgirdęs tariant mylimosios vardą, išblykšta, širdis pradeda smarkiai plakti, jis pradeda drebėti, nutyla ir klausiamas neatsako.

Kognityvinėje plotmėje mylintysis užsisklendžia savo mintyse, jo gebėjimas vertinti tiek susilpnėja, kad jis tampa aklas galimoms mylimo asmens ydoms. Jis nebesidomi savo reikalais, elgiasi kaip

užeina, nesiklauso nei draudimų, nei perspėjimų, o tai kenkia ne tik žemiškajam jo gyvenimui, bet ir anapusinei ateičiai, nes jis nebesilaiko nei dorovės taisyklių, nei religijos prisakymų.

Dabar jau galime įvairius meilės pasiją nurodančius terminus pateikti semiotinio kvadrato pavidalu: nuo proto viešpatystės, kuri turėtų tvardyti aistrą, pamažu einama prie tam prieštaraujančio termino, t. y. prie proto pralaimėjimo ir tuo pat metu aistros pergalės, kai ši taip pat pamažu įtvirtina savo viešpatystę ir palenkia mylinčiųjų protą savo diktatui.

PROTO VIEŠPATYSTĖ	ĞUNÛN, HUYĀM, WALAH = AISTROS VIEŠPATYSTĖ
ʻilāqa	
wudd, mawadda	šaġaf, wulūʻ
ulfa	tatayyum
maḥabba	taʻabbud
ḫulla	kalaf
ṣabāba	šaʻaf
hawan	ğawan
PROTO NUGALĖTA AISTRA	ʻIŠQ, ĠARĀM = AISTROS NUGALĖTAS PROTAS

Keletas žodžių apie skirtingą meilės pasijos vertinimą klasikinėje epochoje. Nors meilės pasija laikyta pavojinga liga, pasitaikydavo, kad ji vertinta ir teigiamai. Be abejo, tai pasakytina apie mistikų meilę Dievui, bet, kaip matysime, tai tinka ir kai kuriems beprotiškos meilės atvejams.

3. AISTRA – PAVOJINGA LIGA

Pasak klasikinės epochos autorių, *ʻišq*-liga ištinkanti dykinėtojus, tingius protus ir tuščias širdis, tuos, kuriems nevalingas malonumų, ypač seksualinių, ieškojimas nustelbia visus kitus motyvus. Jei kokia nors kliūtis trukdo susijungti su mylimuoju, šis jausmas tik dar labiau slegia ir, kaip matėme, paveikia ne tik mylinčiojo kūną, bet ir jo nuotaiką bei gebėjimą mąstyti.

Kad *ʻišq*-ligos reginys būtų įtikinamesnis, klasikiniai autoriai stengiasi jį iliustruoti šimtais beprotiškų įsimylėjėlių istorijų, patikimai papasakotų jas mačiusių liudytojų. Taip elgiasi Ibn al-Ğawzī savo knygoje *Smerktina aistra*, taip pat Sarrāğ (1028–1106), Bagdado

teisininkas, parašęs knygą *Įsimylėjėlių mirtis*[7]. Ankstesniajame savo straipsnyje papasakojome keletą tokių istorijų.

3.1. Nuo moralės iki amoralumo

Taigi meilės beprotystė pakeičia įsimylėjusio asmens santykius su morale, išpažįstama jo visuomenėje. Pradedant *ḫulla*, morale imama abejoti; abejonės darosi rimtos, perėjus į *hawā*, nes įsimylėjėliui gresia prarasti visuomenės pripažinimą; pasiekus *'išq*, moralė atvirai neigiama, seksualiniai geismai tampa nenuslopinami, net jei jie pasirodo amoralūs (to dar nėra *maḥabba* ir *ulfa* atveju). Priešta-ravimas moralei darosi dar nuožmesnis: mylinti asmenybė galiausiai visiškai nebepaiso dorovės. Pasitaiko, kad įsimylėjėlis, paklusdamas *huyām* ir *walah*, ne tik atsisako valgyti ir beprasmiškai klajoja, bet jo aistros užvaldytas protas ima regzti beprotiškus sumanymus, kaip tuo atveju, kai savo sūnų beprotiškai įsimylėjusi moteris apgaudinėja jį ir visus aplinkinius, svetimauja, nusideda kraujomaišа ir vaikžudyste.

MORALU	**NEMORALU**
PROTO VIEŠPATYSTĖ	ĞUNÛN, HUYĀM, WALAH =
	AISTROS VIEŠPATYSTĖ
'ilāqa	
wudd, mawadda	šaġaf, wulū'
ulfa	tatayyum
maḥabba	ta'abbud
ḫulla	kalaf
ṣabāba	ša'af
hawan	ğawan
MORALIZUOJAMA	**AMORALU**
PROTO NUGALĖTA AISTRA	'IŠQ, ĠARĀM =
	AISTROS NUGALĖTAS PROTAS

3.2. Beprotiška meilė – didžiausia dorybė

Bet pereikim prie tokios beprotiškos meilės, kuri vertinama teigiamai. Kaip pažymėjome savo ankstesniajame straipsnyje, toks vertinimas iš dalies priklauso nuo pranašo Mahometo priesako,

[7] Sarrāğ, *Maṣāri' al-'Uššāq*, Beyrouth, 1958. Žr. taip pat: Jean-Claude Vadet, *L'Esprit courtois en Orient dans les cinq premiers siècles de l'Hégire*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1968.

vadinamojo *hadīṯ*. Jame sakoma: „Tas, kuris mylėdamas lieka skaistus iki mirties, tas miršta kaip kankinys“, kitaip tariant, jis pateks į rojų[8]. Pavartotas veiksmažodis *ʻašiqa* yra tos pačios šaknies kaip *ʻišq* ir reiškia „aistringai mylėti“. Šioje perspektyvoje *ʻišq*, arba beprotiška meilė, praranda bet kokį kūniškumą ir yra išgryninama iki šlovinimo, dvasinės tarnystės mylimai moteriai, o tai sukelia proto pakrikimą ir galiausiai baigiasi mylinčiojo mirtimi.

Vienas iš tokių pavyzdinių įsimylėjėlių yra Kaisas, jau minėtasis Leilos beprotis bei garsieji udritų poetai, kurių meilės beprotystes ir jų pasekmes detaliai aptarėme ankstesniajame straipsnyje.

3.3. Nuo socializacijos iki atsiskyrimo

Atidžiau tyrinėdami šitokią pasiją pastebime, kad beprotis įsimylėjėlis žingsnis po žingsnio nusišalina nuo visuomenės. Iš tiesų, kol toks asmuo nėra įsimylėjęs, jis atrodo visiškai socialus. Bet kai jį užvaldo nepaliaujamai intensyvėjanti aistra, jis vis labiau atsiduoda mylimajai, kol be jos jam niekas daugiau neberūpi. Jis nebesidomi savo reikalais, elgiasi kaip užeina, nieko nebeklauso. Taip elgdamasis jis nutraukia bet kokius ryšius su kitais žmonėmis, verčiau gyvena su gyvūnais, kaip tai nutinka Leilos bepročiui. Toks nusišalinimas tolydžio stiprėja, einant prie vis asocialesnės laikysenos.

SOCIALUS	**ATSISKYRĘS**
PROTO VIEŠPATYSTĖ	ĞUNÛN, HUYĀM, WALAH =
	AISTROS VIEŠPATYSTĖ
ʻilāqa	
wudd, mawadda	šaġaf, wulūʻ
ulfa	tatayyum
maḥabba	taʻabbud
ḫulla	kalaf
ṣabāba	šaʻaf
hawan	ğawan
INTEGRUOTAS	**ASOCIALUS**
PROTO NUGALĖTA AISTRA	ʻIŠQ, ĠARĀM =
	AISTROS NUGALĖTAS PROTAS

[8] Apie šį *hadīṯ* žr.: Vadet, *op. cit.*, p. 459–463.

3.4. Nuo geidžiamos santuokos prie skaistybės, arba Nuo socialinės moralės prie individualios moralės

Negana to, beprotiški įsimylėjėliai, kaip Leilos beprotis ar įsimylėję udritai, nusišalinę nuo visuomenės, miršta iš meilės nedarydami nieko amoralaus ar nemoralaus. Aistringai mylinčius apima seksualinis geismas: tai *hawā*, kuri, kaip sakėme, tebėra vertinama teigiamai, jei siekiama teisėtos sąjungos. Jie trokšta vesti savo mylimąją, kad galėtų palaikyti su ja socialinės moralės toleruojamus seksualinius santykius. Kai mylimosios tėvai pasipriešina troškimui ir išleidžia dukterį už kito, mūsų įsimylėjėlį užvaldo *'išq*, nes seksualiniai santykiai su mylimąja nebegalimi, nebent jis svetimautų, suteršdamas savo ir mylimosios gerą vardą. Taigi meilės beprotybė paskatina įsimylėjėlius iš pradžių atsisakyti santuokos su bet kuria kita moterimi, taip netiesiogiai pasipriešinant socialinei moralei, pagal kurią bet kuris protingas vyras privalo vesti, ir būtent tėvai turį parinkti sutuoktinį sūnui ar dukrai. Veikiami aistros mūsų mylimieji samprotauja maždaug šitaip: kadangi mums neleidžia teisėtai mylėtis su ta, kurią dievinam, mes atsisakome vesti moterį, kurios negalėsime mylėti, nes tai verstų mus tenkintis kūnų sąjunga, išsižadant sielų sąjungos, ir išduoti moterį, kurią aistringai mylime. Tokie argumentai galiausiai juos paskatina laikytis visiškos viengungystės ir skaistybės.

Kitaip sakant, meilės beprotystė padaro taip, kad visas jų seksualinis geismas nukrypsta į mylimąją ir jie atmeta bet kokius seksualinius santykius su kita moterimi. Tačiau ši skaistybė nėra laisvai pasirinkta, priešingai, ji yra aistros primesta ir neleidžia seksualiniam vienintelės mylimosios geismui išnykti; šis geismas, likdamas nepatenkintas, tik stiprėja ir mūsų mylimųjų prisiimta, nepriklausomai nuo jų valios, skaistybė galiausiai juos mirtinai išsekina. Dėl to visuomenė ir pats pranašas, jei tikėsime cituotuoju *haditu*, žadančiu rojų kiekvienam aistringai mylinčiam, kuris išlieka skaistus ir miršta iš meilės, tokius mylimuosius laiko atstovais aukštesnės moralės, kuri tuo pat metu yra priešinga savo meto moralei.

Visa tai galima aiškinti ir kiek kitaip: iš pradžių mūsų mylimieji atsiduria tarp /norėjimo vesti/ ir /privalėjimo vesti/ savo mylimąją pagal socialinės moralės taisykles. Vėliau, po mylimosios tėvų sprendimo, juos apibūdina /negalėjimas ją vesti/. Tačiau šis

pralaimėjimas nesumažina mūsų mylimųjų /norėjimo vesti/ mylimą moterį ir dėl to pažadina iš pradžių /nenorėjimą vesti/ ir /neprivalėjimą vesti/ kitą moterį, – kitaip tariant, tai yra priešinimosi socialinei moralei forma. Šis priešinimasis tako gale baigiasi tuo, kad mūsų mylimieji susikuria savo pačių moralę, grindžiamą /norėjimu/ ir /privalėjimu nevesti/, nes /norėjimas vesti/ mylimą moterį nebuvo visuomenės pripažintas. Kadangi šis /norėjimas/ ir toliau atsitrenkia į /negalėjimą ją vesti/, primestą visuomenės, įsimylėjėliai galiausiai sudeda ginklus ir numiršta.

SOCIALINĖ MORALĖ	INDIVIDUALI MORALĖ
PRIMESTA IR NEGEIDŽIAMA SANTUOKA	**VIENGUNGYSTĖ IR SKAISTYBĖ ARBA LAISVA SANTUOKA**
PROTO VIEŠPATYSTĖ	ĞUNÛN, HUYĀM, WALAH = AISTROS VIEŠPATYSTĖ
ʻilāqa	
wudd, mawadda	šaġaf, wulūʻ
ulfa	tatayyum
maḥabba	taʻabbud
ḫulla	kalaf
ṣabāba	šaʻaf
hawan	ğawan
INDIVIDUALIOS MORALĖS ATMETIMAS	**SOCIALINĖS MORALĖS ATMETIMAS**
LAISVOS SANTUOKOS ATMETIMAS	**PRIMESTOS IR NEGEIDŽIAMOS SANTUOKOS ATMETIMAS**
PROTO NUGALĖTA AISTRA	ʻIŠQ, ĠARĀM = AISTROS NUGALĖTAS PROTAS

4. MISTINĖ MEILĖ

Belieka tarti keletą žodžių apie mistinę meilę, taip pat vertinamą teigiamai, nors kai kurios jos kryptys susilaukė įvairių teologų kritikos. Mistika, arba *soufi*, kaip sakoma arabiškai, yra užvaldyta

amžinybės, transcendencijos ir šventybės ieškojimo. Mistinis *'išq* yra begalinis Dievo geismas, pripildantis mistiko širdį. Tai ne tik dėkingumo Kūrėjui už jo geradarystę išraiška, ne tik griežta askezė bei skrupulingai atliekamos apeigos. Mistiko meilė Dievui yra visiškas atsidavimas, nereikalaujantis nei svaiginančio džiūgavimo, nei nusiraminimo. Ji intensyvėja, kai atsiranda abipusis ryšys tarp mylinčiojo ir Dievo.

Savo ankstesniajame straipsnyje, remdamiesi daugiausia mistiku iš Andalūzijos Ibn al-'Arabī (1165–1240)[9], aprašėme mistiko taką („kelionę"), vedantį į sąjungą (*wasl*) su Dievu. Tos sąjungos pasekmė, ekstazė (*waǧd*) – sudėtinė būsena: ji ir yra (*šuhūd*), ir nėra (*ġayba*), ji drauge ir didžiausia kančia, kadangi subjektas susinaikina Dievuje, ir didžiausias džiaugsmas, kadangi jis susivienija su Kūrėju. Taigi, kartu ir paneigimas (*fanā'*), ir įsiamžinimas Dievuje (*baqâ'*).

Kol kas nepateiksime mistinės meilės semiotinio kvadrato, nes dabartinis šio tako pažinimas dar neleidžia aiškiau suvokti jo sudėtingumo. Pakaks pastebėti, kad iš pirmo žvilgsnio šis takas mums primena Leilos bepročio taką. Iš tiesų mistikas, kaip ir mūsų beprotis įsimylėjėlis, apsisiaučia tyla, šalinasi žmonių, nebevalgo ir nebemiega. Tačiau *Maǧnūn Laylā* galiausiai miršta iš meilės, o mistikas, kurio siela susilieja su Dievu, gyvena toliau.

Apibendrinkime: meilės aistra, arba beprotiška meilė, yra vertinama neigiamai, kai išreiškia nepasotinamus troškimus ir seksualinius geismus. Ji vertinama teigiamai, kai skaistybė nugali tuos troškimus ir geismus ir kai jai būdinga tauri neviltis. Kaip matėme, tokia yra Leilos bepročio ir įsimylėjusių udritų meilė, taip pat ir mistinė meilė, kurią apibūdina begalinis troškimas susijungti su Dievu. Kitaip tariant, *'išq* ir beprotiška meilė yra itin sudėtingi jausmai, kuriuos klasikinėje epochoje arabai ir smerkė, ir kuriais tuo pat metu žavėjosi.

Iš prancūzų kalbos vertė KĘSTUTIS NASTOPKA
Versta iš rankraščio

[9] Žr.: *Encyclopédie de l'Islam*, t. 3, Paris: Maisonneuve & Larose, 1990, straipsniai „Ibn al-'Arabī" ir „ḥāl". Žr. taip pat: Ibn al-'Arabī, *Les Illuminations de la Mecque / The Meccan Illuminations, Textes choisis / Selected Texts*, sous la direction de Michel Chodkiewicz, Paris: Sindbad, 1988.

RÉSUMÉ

Essai d'analyse sémiotique de la passion amoureuse telle que lexicalisée et perçue par les Arabes à l'époque classique

Heidi Toelle

Cet article reprend en partie celui que nous avons publié dans *Metai 2014*[1]. Nous y procédons tout d'abord, après avoir indiqué nos sources, à une analyse sémantique des vingt-deux lexèmes qui, en arabe classique, désignent divers degrés d'amour. Nous montrons ensuite que, selon nos sources, l'amour, quelqu'en soit l'intensité, suppose une interaction permanente entre le somatique, le cognitif et le passionnel, tant et si bien qu'on passe, au fur et à mesure que la passion investit le corps et l'esprit, du règne de la raison à celui de la passion, puis à celui de la folie amoureuse, ce qui nous permet de proposer un premier carré sémiotique. La passion amoureuse étant considérée à l'époque classique, tantôt comme une maladie grave qui conduit progressivement à des comportements immoraux, tantôt comme une vertu suprême qui amène l'amoureux à s'exclure peu à peu de la société, tout en instaurant sa propre morale laquelle consiste à s'en tenir à une stricte chasteté qui finit par le faire mourir d'amour, nous proposons pour ces parcours trois autres carrés sémiotiques : de la morale sociale à l'immoralité ou à la morale individuelle, de la socialisation à la réclusion. Pour finir, nous reviendrons brièvement sur le parcours du mystique dont l'amour vise, lui, l'extase résultant de son anéantissement en Dieu et de sa fusion avec ce dernier.

Mots clés: culture arabe, arabe classique, affection, amitié, amour, passion, folie amoureuse, mysticisme.

[1] Heidi Toelle, „Meilės įvardijimai ir kategorizacija arabų kalboje ir kultūroje", traduit par Kęstutis Nastopka, *Metai*, 2014, Nr. 8–9, p. 146–155.